

Capitolul II. Deschiderea moștenirii

Moștenirea se deschide prin decesul persoanei fizice (art. 954 alin. 1 C. civ.). Astfel, deschiderea moștenirii trebuie înțeleasă ca fiind *consecința juridică* a încetării din viață a unei persoane¹.

Faptul juridic care determină nașterea dreptului de moștenire îl constituie *moartea naturală a unei persoane*, constatată fizic prin examinarea cadavrului sau care a fost *declarată astfel prin hotărâre judecătorească*².

Per a contrario, o persoană în viață nu poate niciodată să transmită o moștenire și evident că nici nu se pot dobândi drepturi succesoriale de pe urma sa (*nulla est viventis hereditas*).

Mai mult, înainte de deschiderea moștenirii, nici nu se poate vorbi despre moștenitori ori masă succesorală, patrimoniul succesoral și moștenitorii urmând să fie determinați numai după data deschiderii moștenirii³.

În schimb, *disparația* unei persoane fizice nu are ca efect deschiderea moștenirii, pentru că „cel dispărut este socotit a fi în viață, dacă nu a intervenit o hotărâre declarativă de moarte rămasă definitivă” (art. 53 C. civ.).

De precizat că, în dreptul civil substanțial, instituția deschiderii moștenirii desemnează faptul juridic (al decesului unei persoane fizice) și nu se confundă cu „deschiderea procedurii succesoriale” (notariale sau judiciare).

¹ Tot astfel, prin deschiderea moștenirii mai putem înțelege „*faptul* ce dă naștere transmisiunii succesoriale”; a se vedea M. Eliescu, *op. cit.* (I), p. 54.

² În dreptul vechi au existat situații în care *deschiderea moștenirii intervene și în timpul vieții titularului*. De exemplu, în feudalism, când o persoană se călugărea, patrimoniul său urma două destinații: dacă viitorul monah lăsase testament, pentru partea dispusă prin legat, *moștenirea se deschidea la data intrării în călugărie* (iar pentru partea pentru care nu s-a dispus prin testament, dacă era cazul, moștenirea se deschidea la moartea acestuia și revenea mănăstirii); a se vedea *Hrisovul lui Ipsilanti-Vodă din 1766*, în Vl. Hanga, *Istoria statului și dreptului R.P.R.*, vol. I, București, 1957, p. 461.

³ Numai moartea autorului îl poate transforma pe „moștenitorul prezumtiv” în „moștenitor efectiv”; a se vedea Fr. Terré, Y. Lequette, *Droit civil. Les successions. Les libéralités*, Dalloz, Paris, 1997, p. 34.

Deschiderea procedurii succesorale reprezintă momentul la care părțile demarează *operațiunile* în urma cărora se *determină* moștenitorii, compunerea masei succesorale și cotele ce revin fiecăruia succesor din aceasta¹.

Pe fond, deschiderea moștenirii presupune analiza sa, sub două aspecte: *data și locul* deschiderii succesiunii.

Secțiunea I. Data deschiderii moștenirii

§ 1. Stabilirea momentului deschiderii moștenirii

Momentul deschiderii moștenirii coincide cu „*momentul decesului*” persoanei care lasă moștenirea (art. 954 alin. 1 C. civ.).

Persoana care pretinde moștenirea sau anumite drepturi asupra acesteia (succesibilul) trebuie să dovedească moartea, precum și data (uneori chiar ora și minutul) morții celui pe care vrea să îl moștenească².

De regulă, dovada morții, inclusiv a datei acesteia, se face cu *certificatul de deces* eliberat de organele abilitate de lege³. Acesta face *dovada decesului și a ultimului domiciliu*.

Emiterea certificatului de deces se face diferit, după cum decesul este constatat direct sau indirect:

- a) atunci când decesul a fost constatat direct, certificatul de deces se emite în baza *certificatului medical*, constatator al decesului;
- b) atunci când decesul nu poate fi constatat în mod direct (prin examinarea cadavrului uman), certificatul de deces se completează

¹ Aspecte ale deschiderii procedurii succesorale (notariale și judiciare) vor fi prezentate în partea a VI-a a lucrării.

² Potrivit art. 33 alin. 1 și 2 din Legea nr. 119/1996 privind actele de stare civilă, declararea decesului se face *în termen de 3 zile de la data încetării din viață* a persoanei, iar când decesul se datorează unei sinucideri, unui accident sau altor cauze violente, precum și în cazul găsirii unui cadavru, declararea se face *în termen de 48 de ore*, socotit din momentul decesului sau al găsirii cadavrului.

³ Potrivit art. 32 alin. 1 din Legea nr. 119/1996 privind actele de stare civilă, *întocmirea actului de deces* se face la serviciul public comunitar local de evidență a persoanelor sau, după caz, de ofițerul de stare civilă din cadrul primăriei unității administrativ-teritoriale în a cărei rază s-a produs decesul, pe baza certificatului medical constatator al decesului și a declarației verbale făcute de membrii familiei celui decedat.

pe baza *hotărârii judecătorești* declarative de moarte¹, rămasă definitivă, care cuprinde și data stabilită de instanță ca fiind aceea a morții (art. 49 alin. 1 C. civ.).

Persoana dispărută, despre care „există indicii că a încetat din viață, poate fi declarată moartă prin hotărâre judecătorească, *dacă au trecut cel puțin 2 ani* de la data primirii ultimelor informații sau indicii din care rezultă că era în viață” (s.n.)².

Ca *excepție*, potrivit art. 50 C. civ., dispărutul „în împrejurări deosebite” (cum sunt inundațiile, cutremurul, catastrofa de cale ferată ori aeriană, naufragiul, în cursul unor fapte de război sau într-o altă împrejurare asemănătoare), ce presupune decesul, *poate fi declarat mort, dacă au trecut cel puțin 6 luni* de la data împrejurării în care a avut loc dispariția (s.n.).

Tot ca *excepție* (de la termenul de 2 ani și de la cel de 6 luni), atunci „când este sigur că decesul s-a produs”, deși cadavrul nu poate fi găsit sau identificat, moartea poate fi declarată prin hotărâre judecătorească, „fără a se aștepta împlinirea vreunui termen de la dispariție” (s.n., art. 50 alin. 3 C. civ.).

Cel declarat mort este socotit că a încetat din viață la data pe care hotărârea definitivă a stabilit-o *ca fiind aceea a morții*.

Dacă hotărârea judecătorească nu arată și ora morții, se socotește că cel declarat mort a încetat din viață în *ultima oră a zilei* stabilite ca fiind aceea a morții (art. 52 alin. 1 C. civ.)³. Data decesului astfel stabilit nu trebuie confundată cu data rămânerii definitive a hotărârii judecătorești (care, cel puțin practic, este posterioară).

¹ Potrivit art. 2574 C. civ., în conflictele de legi, declararea judecătorească a morții, stabilirea decesului și a datei prezumate a morții, precum și prezumția că cel dispărut este în viață sunt *cârmuite de ultima lege națională* a persoanei dispărute. Dacă această lege nu poate fi identificată, se aplică legea română.

² Dacă data primirii ultimelor informații sau indicii despre cel dispărut nu se poate stabili cu exactitate, termenul de doi ani „se socotește de la sfârșitul lunii în care s-au primit ultimele informații sau indicii, iar în cazul în care nu se poate stabili nici luna, de la sfârșitul anului calendaristic” (art. 49 alin. 2 C. civ.).

³ Potrivit art. 34 din Legea nr. 119/1996, în cazul în care se declară decesul unui copil născut viu, care a încetat din viață fără ca declararea nașterii să fi fost făcută în termenele prevăzute de lege, ofițerul de stare civilă va întocmi mai întâi actul de naștere și apoi pe cel de deces.

Deoarece moartea este un *fact material*, dovada ei se poate face *prin orice mijloace de probă* admise de lege¹.

Persoanele interesate de moștenire pot proba nu numai ziua morții ci, dacă este cazul, chiar „clipa morții” (ora sau minutul). Acestea au importanță practică numai în cazul în care două sau mai multe persoane au decedat la aceeași dată, fără a se putea stabili dacă una a supraviețuit alteia)².

Exemplu. Într-un accident de auto, au decedat soțul, soția și cei doi copii ai acestora. În acest caz, sora soției poate dovedi prin orice mijloc de probă că sora sa (soția implicată în accident) a supraviețuit celorlalți, decedând în drum spre spital (caz în care, aceasta, în calitate de soție supraviețuitoare, îi va moșteni pe soțul său și pe copiii lor, în avantajul surorii sale). În caz contrar, se va aplica prezumția morții concomitente, având ca rezultat lipsa capacității succesoriale, ceea ce va însemna că fiecare defunct va fi moștenit de proprii succesori (de exemplu, soțul va fi moștenit de frații săi, iar soția va fi moștenită de sora sa).

În cazul în care, după declararea judecătorească a morții, se descoperă certificatul de deces al celui declarat mort, orice persoană interesată poate cere anularea hotărârii și reconsiderarea datei decesului (art. 55 C. civ.)³.

¹ A se vedea A.N. Gheorghe, *op. cit.*, p. 9. Potrivit art. 35 alin. 1 din lege, *certificatul medical* constatator al decesului, în care se consemnează cauza decesului, se întocmește și se semnează de către medic sau, în lipsa acestuia, de către un cadru medical sanitar care a făcut constatarea.

² Potrivit art. 37 alin. 1 din Legea nr. 119/1996, întocmirea *actului de deces* privind un cadavru găsit se face la *serviciul public comunitar local* de evidență a persoanelor sau, după caz, de ofițerul de stare civilă din cadrul primăriei unității administrativ-teritoriale în a cărei rază a fost găsit.

³ Cererea de constatare a nulității hotărârii declarative de moarte (în cazul în care persoana este în viață), se face la instanța care a pronunțat hotărârea. Tot astfel se va proceda când se prezintă certificatul de stare civilă prin care se constată decesul celui declarat mort; a se vedea V. Ciobanu, T.C. Briciu, C.C. Dinu, *Drept procesual civil. Drept execuțional civil. Arbitraj. Drept notarial*, Ed. Național, București, 2013, p. 432.

§ 2. Importanța datei deschiderii moștenirii

Stabilirea momentului exact al deschiderii moștenirii prezintă importanță juridică deosebită, astfel:

a) în funcție de acest moment se determină *sfera persoanelor chemate la moștenire* (fie în temeiul legii, fie în baza unui testament);

b) este momentul de la care începe să curgă termenul de opțiune succesorală de un an (și până la care *retroactivează acceptarea sau renunțarea* la moștenire);

c) momentul marchează *începerea stării de indiviziune* între comoștenitori;

d) din acest moment, *se pot încheia acte juridice* cu privire la moștenirea respectivă (știut fiind că, în principiu, actele asupra unei moșteniri nedeschise sunt nule absolut – 956 C. civ.)¹;

e) este momentul în funcție de care se stabilește *compunerea și valoarea* masei succesoriale;

f) având în vedere principiul neretroactivității legii, este momentul în care se va stabili *legea care va cărmui devoluțiunea moștenirii*, în cazul conflictului în timp al unor legi succesoriale succesive².

De precizat că *actele juridice întocmite ulterior* deschiderii moștenirii sunt guvernate de legea în vigoare la data întocmirii lor, în virtutea principiului *aplicării imediate a legii noi* (de exemplu, acceptarea sau renunțarea la moștenire ori partajul între moștenitori etc.)³.

¹ Inclusiv partajul voluntar, care nu poate fi făcut înainte de deschiderea succesiunii; a se vedea C. Toader, *Împărțea la moștenirii*, în C. Toader, L. Stănculescu, R. Popescu, V. Stoica, *Moștenirea testamentară. Transmisiunea și împărțea la moștenirii*, Ed. Actami, București, 1996, p. 161.

² Potrivit art. 91 din Legea nr. 71/2011, moștenirile deschise înainte de intrarea în vigoare a Codului civil sunt supuse legii în vigoare la data deschiderii moștenirii.

³ Pentru comparație cu doctrina europeană, a se vedea P. Delnoy, *Les liberalites et les successions*, Larcier, Paris, 2016, p. 107 și p. 338.

Secțiunea a II-a. Locul deschiderii moștenirii

§ 1. Noțiunea de loc al deschiderii moștenirii

Moștenirea se deschide la *ultimul domiciliu al defunctului*, indiferent dacă acesta corespunde sau nu cu locul decesului (art. 954 alin. 2 C. civ.).

Stabilirea ca loc al deschiderii moștenirii a ultimului domiciliu al defunctului are la bază *prezumția* că în acest loc *se vor rezolva mai ușor problemele* puse de deschiderea moștenirii (întrucât aici pot fi obținute date cu privire la moștenitori și patrimoniul defunctului)¹.

Potrivit legii, domiciliul persoanei fizice (în viață) este acolo unde aceasta „declară că își are *locuința principală*” (art. 87 C. civ.).

Doctrinar, noțiunea de locuință trebuie înțeleasă ca „element de identificare a persoanei fizice, interesând așadar, nu atât locuința statornică și principală, cât adresa unde persoana *locuiește efectiv*” (s.n.)².

În *practică*, dovada ultimului domiciliu se poate face cu mențiunile cuprinse în: cartea de identitate, certificatul de deces și/sau hotărârea judecătorească declarativă de moarte rămasă definitivă³.

Identificarea domiciliului este mai dificilă atunci când defunctul a avut mai multe locuințe.

Exemplu. Defunctul avea adresa din cartea de identitate în București, soția și doi copii minori în Brașov, era angajat în portul Constanța și a decedat în Timișoara (deținând în fiecare localitate câte un apartament). În acest caz, locul deschiderii procedurii succesoriale este, în principiu, în București (acolo unde defunctul și-a declarat domiciliul la emiterea cărții de identitate).

Domiciliul nu se confundă cu reședința (care este *locuința secundară*)⁴.

¹ A se vedea A.E. Săvescu, M. Cioroabă, R. Nițoiu, *Practica avocațială*, Ed. Universul Juridic, București, 2013, p. 656 și urm.

² A se vedea I.C.C.J., s. I civ., dec. nr. 32/2014.

³ Din prisma notarului public, dovada ultimului domiciliu „se face numai cu certificatul de deces”; a se vedea D. Negrilă, *op. cit.* (2015), p. 56.

⁴ A se vedea A.N. Gheorghe, *op. cit.*, p. 13.

Când domiciliul defunctului nu este însă cunoscut, reședința va fi considerată domiciliu (art. 90 alin. 1 C. civ.)¹.

Domiciliul minorului (care nu a dobândit capacitate deplină de exercițiu) este *la părinții săi* sau la acela dintre părinți la care locuiește în mod statornic (art. 92 alin. 1 C. civ.).

Domiciliul persoanei puse sub interdicție este *la reprezentantul legal* (domiciliu legal – art. 92 alin. 4 C. civ.).

De precizat că domiciliul persoanei puse sub curatelă (art. 94 C. civ.), domiciliul la curatorul special (art. 95 C. civ.), domiciliul profesional (art. 96 C. civ.) și domiciliul ales (art. 97 C. civ.) *nu au* „nicio influență asupra locului de deschidere a moștenirii”².

Apreciem că dispozițiile enunțate nu au caracter *limitativ* și, în consecință, atunci când există dubii asupra mențiunilor inserate, dovada ultimului domiciliu poate fi făcută *și prin alte mijloace de probă*³.

§ 2. Importanța practică a locului deschiderii moștenirii

Stabilirea locului deschiderii succesiunii are importanță pentru determinarea organelor competente teritorial să rezolve diferitele probleme juridice legate de moștenire. Se conturează, astfel, următoarele competențe:

a). Secretarul consiliului local al localității în raza căreia *se aflau bunurile principale* ale defunctului poate sesiza camera notarilor publici, pentru deschiderea procedurii succesoriale (art. 117¹ din Legea nr. 215/2001);

¹ În raporturile de drept internațional privat, se folosește sintagma „reședința obișnuită”. În acest context, moștenirea este supusă *legii statului* pe teritoriul căruia defunctul a avut, la data morții, *reședința obișnuită* (art. 2633 C. civ.).

² A se vedea Fr. Deak, *op. cit.*, p. 35-36.

³ În doctrină s-a opinat că mențiunea din cartea de identitate cu privire la domiciliu are *numai efect de evidență a persoanei*; a se vedea C.T. Ungureanu, *Drept civil. Partea generală. Persoanele*, ed. a 3-a, Ed. Hamangiu, București, 2016, p. 316. Tot astfel, s-a susținut că ultimul domiciliu este locul unde defunctul a locuit *în fapt*, pentru că acolo se află principalele sale afaceri, și *nu cel menționat în cartea de identitate*; a se vedea D. Văduva, *Moștenirea legală. Liberalitățile*, Ed. Universul Juridic, București, 2012, p. 19-20.

b). Procedura succesorală necontencioasă, reglementată de Legea nr. 36/1995, este de competența notarului public din biroul notarial situat în *circumscripția teritorială a judecătoreiei* în care defunctul a avut ultimul domiciliu (art. 15 lit. a din lege).

Ca *excepție*, în cazul moștenirilor succesive (retransmiterea dreptului de opțiune sau în cazul comorienților), moștenitorii pot alege competența oricăruia dintre birourile notariale din circumscripția teritorială a judecătoreiei în care a avut domiciliul *cel din urmă autor* (art. 15 lit. b din lege)¹.

c). Dacă ultimul domiciliu al defunctului *nu este cunoscut* (de exemplu, defunctul a fost nomad) moștenirea se deschide la locul din țară aflat în circumscripția *notarului public cel dintâi sesizat*, cu condiția ca în această circumscripție să existe *cel puțin un bun imobil* al celui care lasă moștenirea².

Când *nu există bunuri imobile*, locul deschiderii moștenirii este (tot) în circumscripția notarului public *cel dintâi sesizat*, cu condiția ca în această circumscripție să se afle *bunuri mobile* ale celui ce lasă moștenirea.

Atunci când în patrimoniul succesoral *nu există bunuri situate în România*, locul deschiderii moștenirii este, de asemenea, în circumscripția notarului public cel dintâi sesizat (art. 954 alin. 3 C. civ.)³.

d). Instanța competentă a judeca acțiunile privitoare la moștenire se determină tot în funcție de locul deschiderii acesteia (chiar dacă în masa succesorală se găsesc imobile aflate în circumscripția altei instanțe – art. 118 alin. 1 C. proc. civ.).

¹ Potrivit art. 15 lit. d din Legea nr. 36/1995, eliberarea duplicatelor și îndreptarea erorilor materiale sau completarea omisiunilor vădite se face de notarul public în a cărui arhivă se află originalul acestora.

² Când domiciliul reclamantului nu este în România, ci în străinătate, nu se poate stabili care anume tribunal de pe teritoriul României este îndreptățit să soluționeze litigiul și, deci, *competența teritorială aparține Tribunalului București*; a se vedea I.C.C.J., s. a II-a civ., dec. nr. 3442/2012.

³ De precizat că dispozițiile art. 954 C. civ., referitoare la locul deschiderii moștenirii, se aplică *numai* procedurilor succesorale notariale sau judiciare *începute după intrarea în vigoare a Codului civil* (art. 92 din Legea nr. 71/2011).

Instanța judecătorească a ultimului domiciliu al defunctului este exclusiv *competentă să judece*:

– cererile privitoare la *validitatea* sau *executarea* dispozițiilor testamentare;

– cererile privitoare *la moștenire*, precum și cele privitoare la pretențiile reciproce ale moștenitorilor (petiția de ereditate, acțiunea în reducere, acțiunea de partaj succesoral etc.);

– cererile legatarilor sau ale creditorilor defunctului împotriva vreunui dintre *moștenitori* sau *împotriva executorului testamentar*;

– cererile privitoare la *anularea* certificatului de moștenitor eliberat de notarul public (art. 118 alin. 1 din Legea nr. 36/1995).

Precizăm că *acțiunile reale imobiliare fără legătură cu problemele successorale* (de exemplu, revendicarea unui bun care face obiectul unui legat cu titlu particular) sunt de competența instanței în circumscripția căreia se *află imobilul* (art. 117 alin. 1 C. proc. civ.).